Kuo brandos egzaminai skiriasi nuo bulvinių blynų?

Algirdas ZABULIONIS,
švietimo konsultantas

Kaip susigaudyti nespecialistui?

Viešų diskusijų apie esamus ir būsimus brandos egzaminus spaudoje visada daug ir įvairių. Dalies straipsnių autoriai aklai gina savo mokomojo dalyko interesus (geresnio pavyzdžio už lituanistus čia turbūt nesurastume), kiti – gailisi abiturientų, kurie „dėl tų egzaminų pavasario saulės nemato“, arba gėrisi kokios nors gražios šalies gražių egzaminų kokiu nors gražiu aspektu ir klausia: kada pagaliau taip bus ir Lietuvoje? Dar kiti nagrinėja kažkokias technines, statistines ar teorines egzaminų problemas. Tad nespecialistui tokioje informacijos įvairovėje susigaudyti, kas, kur ir kodėl, gana sudėtinga. Tačiau juk kiekvienas iš mūsų esame ne vienus egzaminus laikę (ir daugumą jų, tikiuosi, sėkmingai išlaikę), tad kaipgi nesijausti šios temos žinovu ir nepatarti, kokius egzaminus turi laikyti mūsų vaikai ir anūkai? Šventas noras - kas galėtų jį užginčyti...

„Dialoge“ pateikiama diskusija apie egzaminus yra specialesnė, bet susikalbėjimo ir čia nėra daug – pristatoma viena ar kita nuomonė arba klausimų-atsakymų „pingpongas“ (dažnai skaitydamas tuos atsakymus pradedi abejoti, ar atsakinėjantysis suprato, ko buvo paklausta).

Politikams: jei respubliką tyliai pakeistų monarchija…

Siekdamas atidengti diskusijos apie egzaminus esmę ir padaryti ją aiškesnę platesniam piliečių ratui beigi politikams, pamėginsiu pavaizduoti situaciją šiek tiek supaprastintai - tam pasitelksiu keletą palyginimų.

Pavyzdžiui, su kuo galėtume palyginti paskutinį itin tyliai atliktą Brandos egzaminų programų (BEP) pakeitimą (norminis egzaminų darbų vertinimas pakeistas kriteriniu: žr. autoriaus straipsnį „Brandos egzaminai: norminį vertinimą keičia kriterinis“, „Dialogas“, Nr.28, rugpjūčio 11 d.), kad politikams atsidengtų šio pakeitimo esmė ir reikšmė?

Įsivaizduokime, kad rengiama nauja šalies Konstitucija: ji jau parengta ir apsvarstyta; bet štai balsavimo už ją išvakarėse kažkas dokumente sąvoką „respublika“ tyliai pakeičia į sąvoką „monarchija“, visą kitą Konstitucijos tekstą, kuriame iš tiesų kalbama apie respublikinę valstybės valdymo formą, palikdamas nepakeistą. Natūralu, kad tokioje Konstitucijoje nieko nekalbama apie tai, iš kur atsiras tas monarchas (gal jį Seimas penkeriems metams rinks?), kokie bus jo įgaliojimai ir kaip jis bendradarbiaus su šalies Prezidentu…

Šio pavyzdžio absurdas, iliustruojantis, kas buvo padaryta su šių metų liepos 1-ąją ministro G.Steponavičiaus patvirtintomis Brandos egzaminų programomis, manau, galėtų Lietuvos švietimo politikams paaiškinti susidariusią padėtį - dokumento vidinių konfliktų ir aiškaus beprasmiškumo mastą.

Receptas patvirtintas blynų nekepus

Tegu egzaminų specialistai nesupyksta, bet šio straipsnelio tema ypatinga: kuo brandos egzaminai skiriasi nuo bulvinių blynų? Blynai pasirinkti tik kaip kiekvienam lietuviui gerai suprantamas kontekstas (o kas bulvinių blynų nemėgsta - gali pamėginti tekste modeliuojamame vaizdelyje juos pakeisti krepšiniu ☺).

Taigi: jeigu būtų sumanyta visose šalies mokyklose visus abiturientus privalomai maitinti bulviniais blynais, žinoma, reikėtų iš anksto patvirtinti tų blynelių receptą, apmokyti virėjas, pasirūpinti ne tik bulvėmis, bet ir lėkštėmis. Receptą, aišku, rengtų specialistai: prieš jį pateikiant tvirtinti blynai pagal tą receptą būtų ne kartą iškepti, ragauti, aptarti. Recepto kūrėjai tikrai nepasikliautų vien savo skoniu ir nuomone - ne tik patys tyliai savo gaminį degustuotų ir garsiai visiems girtų, bet ir kitiems paragauti duotų, klaustų, ar jiems patiko, ar gerklėje nestringa…

Su egzaminais, deja, situacija kitokia. Egzamino programos jau patvirtintos, - bet ar kas nors yra matęs pagal tokią programą parengtą egzamino užduotį? Kas yra bandęs ją atlikti, įsitikinti, ką ir kaip ji matuoja, kaip mokinio darbą galima / negalima vertinti?

Patvirtinta be jokių pavyzdžių ir net supratimo, ar galima visa tai realizuoti.

Originalūs deriniai - iššūkis virškinimui

Bulvinių blynų „principinius“ ingredientus visi žino, tad net jei kažkam ir labiau patinka mieliniai blynai, mielių į bulvinius blynus nelabai siūlys. Su egzaminais vėl kitoniškai... Kažkam norminis, kažkam kriterinis vertinimas patinka, - tad kodėl gi nepabandžius viską į vieną puodą suversti? Kas iš to išeis – niekas dar nežino, tad teks porą metelių palaukti ir tik tada sužinoti, ar „valgoma“.

Bulviniai blynai – sotus valgis, alkį gerai malšina, jų desertui su grietininiais ledais kavos puodelyje nelabai siūlysite. O kas iš skaičiusiųjų naująsias BEP suprato dabartinių brandos egzaminų (BE) tikslą: ar tai abituriento mokyklos baigimo patvirtinimas, ar informacija atrankai į aukštąsias mokyklas?

Koks gi tai patvirtinimas, jei tik vienas egzaminas privalomas? Jei atranka - tai kokioje skalėje bus pateikiami naujų egzaminų rezultatai? Kriterinių slenksčių negali būti daug, tad iki šimtabalės skalės „ištempti“ nepasiseks. Penkiabalė atrodo labai jau „senoviškai“, daug kam su blogais laikais asocijuosi... Gal ir galima 10-balei skalei kriterijų prirašyti (tokios kūrybos praktikos yra), - tik kaip juos mokytojai vėliau taikys darbus vertindami?

Kepant bulvinius blynus paprastai tos pačios keptuvės pakraštėlyje ešeriuko podraug niekas nebando išsikepti, - tai juk kitas patiekalas…

O štai naujose BEP dvi mokomosios programos – bendroji ir išplėstinė – taip supainiotos, kad netyčia pagal vieną mokęsis egzaminą gali išlaikyti pagal kitą (arba dar gudriau – nesurinkęs nė vieno taškelio iš bendrojo ugdymo programos kurso gali sėkmingai šio kurso egzaminą išlaikyti).

Vertinimas – aklas, apribojimas – gąsdinančiai regimas

Blynus ragaudami suprantame, kiek juose druskos, kiek pipirų, tad kriterijus „nevalgoma“ gana aiškus – blynui visada reikės daugiau bulvių nei druskos ar kiaušinių!

O BE programose numatyta, kad 40 proc. užduoties atitinka bendrąjį mokomojo dalyko kursą, o 60 proc. – išplėstinį, t.y „pagrindo“ mažiau nei priedų. Įdomu, ar kas nors lygino šiuos procentus su šiems kursams skiriamų bendru pamokų skaičiumi? Ar tie blynai kiaušiniene tik nepavirto?

BE darbų kriterinio vertinimo sistema – tikra *terra incognita*... Kažkas kažkada kažkokius kriterijus surašė, bet niekas prieš patvirtinant jų neišbandė: kaip juos taikyti konkrečiai egzamino užduočiai, kiek egzaminą laikančiųjų gali tikėtis juos atitikti ir t. t. (moksliškai kalbant – neaišku, ar tie kriterijai validūs)? Ar kas pabandė pagal tuos visus surašytus kriterijus ir išlaikymo procentėlius egzamino užduotį parengti? O gal tai net neįmanoma?

Patiekiant blyną, ant jo nebus du kartus (ant kiekvienos pusės) parašyta – „KARŠTAS BLYNAS (valgyti tik jam atvėsus)“.

Ant šių metų VBE užduoties kiekvieno puslapio po du kartus (puslapio viršuje ir apačioje) puikuojasi užrašas „RIBOTO NAUDOJIMO (iki teisėtai atskleidžiant vokus, kuriuose yra valstybinio brandos egzamino užduoties ar jos dalies turinys)“. Taigi abiturientas, laikydamas, pavyzdžiui, matematikos ar fizikos brandos egzaminą ir, kaip suprantu, gavęs tą užduotį teisėtai, skaito šį gąsdinantį tekstą 48 kartus (o tai 768 žodžiai, žymiai daugiau nei reikia parašyti per lietuvių gimtosios kalbos brandos egzaminą). Jam gali ir laiko uždaviniams spręsti nelikti, kai pilvą iš baimės susuks bandant suprasti – ką gi reiškia tas „riboto naudojimo“?. Viena paguoda - gal kažkas tą užduotį neteisėtai pamatęs ir kelis puslapius pervertęs „apsiribos“...

Jau tie gurmanai lituanistai…

Jei blynais sumanyta privalomai (pa)maitinti visus abiturientus – nebus apsieita be viešos jų gaminimo demonstracijos bei gaminio degustacijos. Juk ne receptais valgytojai bus sotūs!

O štai, pavyzdžiui, lietuvių gimtosios kalbos egzamino rengėjai ir mokinių darbų vertintojai savo gebėjimų užduotį atlikti niekada net po egzamino viešai nedemonstruoja... Labai jau rizikinga, juk gali jų rašinys ir neatitikti tų nuostabiai aiškių vertinimo kriterijų... Nesolidu. Kur kas saugiau tik anonimiškai mokinių darbus vertinti ir kitus tobulo vertinimo pagrindų mokyti!

Apie lietuvių kalbos BE rašyti atsibodo – be galo tęsiasi karnavalas su tomis pačiomis dainomis... Toks egzaminas, koks jis modeliuojamas ir jau patvirtintas (!) dabar, negali būti matavimo įrankiu, kurio pagrindu universitetų krepšelių pinigai skirstomi. Jame pamirštami net minimalūs egzamino patikimumo ar objektyvumo reikalavimai...

Lituanistai yra romantikai - ne jiems bulves skusti, tarkuoti. Jiems blynai negali būti tik „valgis pilvui“, be samprotavimo, reflektavimo ir kontempliavimo... Tad metam lauk tas varguoliškas bulves! Tebūnie šie blynai iš braškių! O pagrindinis sunkumas – grynai techninis: kaip tas 500 uogelių, recepte numatytų, atsiskaičiuoti... Procesas, aišku, malonus, tad kam čia dar rūpintis tuo rezultato patikimumu / objektyvumu. Kaip nors priversime abiturientus tuos blynelius suvalgyti, - kur jie, mažučiai, dėsis? O jei kas ir sunegaluos - tai juk jau po egzamino...

Su blynais nepajuokausi, kas kita – egzaminai!

Ar gali tai, kas čia surašyta apie brandos egzaminus, su bulviniais blynais atsitikti? Tikrai ne, nes visiems aišku: niekas neragautų blynų receptų netvirtina, turi būti aišku, kas, kada, kam ir iš ko tuos blynus keps, kas valgys... Niekas nelauks, kol tūkstančiams blynų valgytojų sutriks virškinimas, - įtartinus receptus prieš leisdami į gamybą tikrins, keis, perrašinės, išbandys ir, jei reikės, kelis kartus iš naujo tvirtins...

Kas kita – egzaminai. Štai dėl minėtų lietuviškų BE permainų niekas rimtai nesinervina – procesas suplanuotas, patvirtintas, - tad ko daugiau reikia iki eilinių rinkimų? O koks bus rezultatas – kam tai dabar rūpi. Be to, ne pirmas kartas - kaip nors kepėjai-kūrėjai išsisuks (juk patys jie tų blynų nevalgo...).

„Karšti“ klausimai (jau ne apie blynus)

Po tokios kulinarinės ekskursijos į blynų pasaulį – keli visai rimti klausimai apie brandos egzaminus (jei norite, patys juos paverskite „blyniniais“ ir paragaukite). Beje, klausimų yra kur kas daugiau, bet vienoje lėkštėje (atsiprašau, straipsnyje) daugiau netelpa...

1. Kokį pagrindinį egzaminų tikslą deklaruoja naujosios BE programos – atranką į aukštąsias mokyklas AR brandos patvirtinimą?
2. Ką reiškia „kriterinis“ brandos egzaminų vertinimas? Kokie kriterijai (išoriniai testui) bus taikomi, kaip ir kada jie buvo „išbandyti“? Kiek skirtingų mokinio žinių ir įgūdžių vertinime išskiriamų lygių jie apibrėžia? Koks planuojamas mokinių pasiskirstymas pagal tuos lygius (norimas-teorinis ir realus-dabartinis)? Kaip skelbiami BE programose reikalavimų mokinių vertinamiems pasiekimams 3 lygiai dera su Vidurinio ugdymo bendrosiose programose patvirtintais mokinių pasiekimų 6 lygiais?
3. Kokioje (skaitinėje?) skalėje bus skelbiami kriterinio egzamino rezultatai? Kaip ši skalė tiks atrankai į aukštąsias mokyklas (t. y. kaip ją panaudos LAMA BPO)? Kaip bus užtikrinamas šios skalės matavimo patikimumas?
4. Kur galima susipažinti su pagal šias jau patvirtintas BE programas parengtais egzamino užduočių pavyzdžiais? Kaip šiose užduotyse buvo numatyti (ir patikrinti) išlaikymo kriterijus atitinkantys taškų skalės slenksčiai? Kaip ir kada tos užduotys buvo išbandytos mokyklose? Kokie užduoties atlikimo vertinimo kriterijai buvo naudojami?
5. Ar gali abiturientas, neatsakęs teisingai nė į vieną užduoties, parengtos pagal jo išeitą vidurinio ugdymo programos kursą, klausimą, sėkmingai išlaikyti brandos egzaminą?

Skanaus!